

Wydawnictwa. Indeks osobowy jest bardzo przydatny dla czytającego dane dzieło, pod tym jednakże warunkiem, że jest on kompletny, a nie jak w recenzowanej rozprawie, gdzie np. na kolejnych siedmiu stronach (od 33 do 39) pominięto powołanie się na nazwisko Napoleona, a dwukrotnie nawet samego Autora rozprawy. Powyższe braki, być może dyskusyjne, nie umniejszają wysokiej merytorycznej oceny recenzowanej pracy.

JÓZEF KOREDCZUK (Wrocław)

Paweł Gut, *Organizacja sądownictwa w pruskiej prowincji Pomorze w latach 1806/1808–1848/1849*, Wydawnictwo Archiwum Państwowego w Szczecinie, Szczecin 2002, ss. 249.

Podejmowanie przez młodych historyków prawa badań nad problematyką ustroju sądów w dobie przedkonstytucyjnej nie zdarza się często. Jeśli badania te wymagają żmudnych poszukiwań archiwalnych to już niezwykła rzadkość. Autor podjął się zadania tym trudniejszego, że struktura sądownictwa pruskiego w I połowie XIX wieku nie była ani jednorodna ani ustabilizowana. Na okres ten przypada bowiem, rozciągnięty w czasie, proces przechodzenia monarchii Hohenzollernów od rządzonego absolutnie państwa feudalnego do nowoczesnego państwa konstytucyjnego. W wyniku poszerzania od XVIII w. jurysdykcji państwa powstawały nowe sądy królewskie, ale obok nich istniały nadal niektóre sądy stanowe. Na obszarze Pomorza sprawę dodatkowo komplikował fakt poszerzenia terytorium tej prowincji w roku 1815 o tzw. Nowe Pomorze Przednie, obszar należący od wojny trzydziestoletniej do Szwecji, gdzie obowiązywała nie tylko odmienna struktura sądownictwa, ale także odrębne prawo.

Prezentowana monografia stanowi poszerzoną wersję pracy doktorskiej pracownika naukowego Archiwum Państwowego w Szczecinie, który opublikował już kilka interesujących artykułów w „Przeglądzie Zachodniopomorskim” i „Szczecińskim Informatorze archiwalnym”. Ramy czasowe pracy wyznaczają podjęte w dobie napoleońskiej reformy sądownictwa, które w Szwecji rozpoczęły się w 1806, a w Prusach w 1808 roku oraz okres Wiosny Ludów, po której udało się dopiero wprowadzić w pełni powszechną i niezawisłą władzę sądową. Praca składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych obszernym wstępem. Część pierwsza stanowi wprowadzenie do właściwego tematu monografii. Przedstawia w niej Autor planowane i zrealizowane w Prusach na przestrzeni XVIII w. zmiany prawa oraz organizacji sądownictwa, których uwieńczeniem było wprowadzenie Ordynacji Sądowej (1793) i Powszechnego Prawa Krajowego (1794). W dobie Oświecenia nastąpiło ograniczenie jurysdykcji sądów stanowych i wzrost roli sądownictwa królewskiego, które nie stanowiło jednak nadal odrębnej władzy a sądy traktowane były jako struktury podległe administracji. Ten wstępny rozdział kończy omówienie organizacji sądów Pomorza pruskiego i szwedzkiego na przełomie XVIII/XIX w.

Pruskie Pomorze po 1815 roku dzieliło się na trzy departamenty sądowe. Autor w dwóch kolejnych rozdziałach przedstawia ustrój sądów w departamencie kaliskim i szczecińskim, gdzie od schyłku XVIII w. obowiązywał Landrecht i pruska Ordynacja sądowa. Rozdział II, poprzedzony omówieniem zmian w sądownictwie pruskim dokonanych w latach 1808–1815, przedstawia organizację, kompetencje, skład i zasady działania Wyższych Sądów Krajowych w Koszalinie i Szczecinie. Rozdział III poświęcony został sądom niższym. Stanowiły ją działające nadal w szerokim zakresie na wsi sądy patrymonialne, których jurysdykcji podlegała 1/3 zamieszkującej te

tereny ludności oraz powołane w domenach i miastach sądy państwowe. Należały do nich także królewskie justytariaty domen i sądy miejskie, które zaczęto później łączyć w sądy miejskie i wiejskie oraz sądy specjalne (handlowe, morskie, przemysłowe, karno-skarbowe). Odrębne podrozdziały w tych dwóch częściach pracy poświęcone zostały przedstawieniu nowych instytucji, które pojawiły się na Pomorzu w latach trzydziestych: powiatowym radcom sądowym, którzy jako komisarze sądów wyższych sprawowali nadzór nad niższymi sądami państwowymi i patrymonialnymi oraz rozjemców, społecznych urzędników, których zadaniem było doprowadzenie do ugody między stronami.

Ostatni rozdział pracy poświęcony został trzeciemu departamentowi sądowemu, który tworzyło w ramach prowincji pomorskiej dawne Pomorze szwedzkie inkorporowane do Prus w 1815 r. Organizacja sądownictwa wyglądała na tym obszarze zupełnie inaczej i zachowała kształt wprowadzony przez reformy Gustawa IV Adolfa w latach 1806–1815. Sądownictwo niższe na terenach wiejskich sprawowały sądy powiatowe a w miastach, w ramach swoich uprawnień samorządowych, sądy miejskie. Te ostatnie pod względem wewnętrznej organizacji i kompetencji różniły się w zależności od tego, czy funkcjonowały w ośrodkach portowych czy pozostałych miastach. Sądami wyższymi w tym departamencie były – mające swoje siedziby w Greifswaldzie – Sąd Nadworny i Wyższy Sąd Apelacyjny, który aż do roku 1833 pełnił funkcje sądu ostatniej instancji.

Monografia Pawła Guta odtwarza sądownictwo na Pomorzu w I połowie XIX w. nie tylko pod względem struktury, kompetencji, wewnętrznej organizacji, składu i siedzib sądów, ale także przedstawia przeobrażenia, którym w tym okresie podlegało pod wpływem zmian w prawie, procedur sądowych i nacisków społecznych. Czytelnik znajdzie też informacje o liczbie mieszkańców w poszczególnych departamentach sądowych, ilości okręgów sądów niższych, liczbie sądów patrymonialnych i miejskich w poszczególnych powiatach, ilości i rodzaju spraw rozpatrywanych przez rozjemców i inne. Wiele z tych danych umieszczono w tabelach, co ułatwia czytanie pracy.

Podstawy źródłowe monografii są szerokie i różnorodne. Autor przebadął imponującą liczbę zespołów akt, często rękopiśmiennych, znajdujących się w archiwach Berlina – Dahlem, Greifswald, Stralsundu oraz Szczecina, Koszalina i Gdańska. Wykorzystał wszystkie, mające bezpośredni lub pośredni związek z tematem, źródła normatywne oraz informatory urzędowe, opracowania statystyczne oraz prasę. Dowiódł także dobrej znajomości obszernej niemieckiej i polskiej literatury przedmiotu.

Recenzowaną pracę, stanowiącą pierwsze pełne opracowanie podjętego tematu, uznać należy nie tylko za istotny wkład w dziedzinie badań prawno-ustrojowych nad Pomorzem, lecz także do dziejów całych Prus. Historia sądownictwa w tej jednej prowincji pokazuje sukcesy i porażki monarchii Hohenzollernów na drodze tworzenia powszechnego i niezawisłego sądownictwa państwowego oraz nowoczesnych procedur sądowych. Proces ten rozpoczęty w połowie XVIII w. zakończy się dopiero po stu latach, kiedy po Wiośnie Ludów znikną wszelkie partykularyzmy i wprowadzone zostanie jednolite, trójinstancyjne sądownictwo państwowe a sądomo zapewniony został status niezawisłych organów.

Praca zaopatrzona jest w wykazy: niepublikowanych zespołów akt archiwalnych i miejsc ich przechowywania, wykorzystanych aktów normatywnych, publikowanych źródeł i opracowań źródłowych oraz literatury przedmiotu. Zawiera także niemieckojęzyczne streszczenie.

Na koniec chciałoby się wyrazić nadzieję, że Autor nie porzuci podjętej tematyki badawczej, lecz będzie ją kontynuował przyczyniając się w ten sposób do stworzenia w Szczecinie znaczącego ośrodka badań historyczno-prawnych, a sam powiększy grono uznanych polskich badaczy zajmujących się ustrojem Pomorza i Prus w przeszłości.